

С.О. Құлбарақ¹
Ғ.Ә. Тұяқбаев²
Қ.З. Уткелбаев³

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан, Тараз қ.
^{2,3}Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан, Қызылорда қ.
(E-mail: ¹saamen.lbara@mail.ru, ²turmagambet@mail.ru, ³kadir201068@mail.ru)

Ауған соғысы тақырыбындағы шығармалардың поэтикалық сипаты¹

Аңдатпа. *Адамзат тарихындағы маңызды оқиғалардың әдебиет пен көркем публицистикада орын алып, көркемдік-тарихи тұрғыдан суреттелуі, жеке қаһарман тұлға образдарының жасалуы өнер заңдылығы болып саналады.*

КСРО тарихындағы сондай оқиға - 10 жылға созылған Ауған соғысы (1979-1989). Алып империя әскерін Ауғанстан территориясына енгізіп, елдің 21 провинциясында ұрыс операцияларын жүргізді. Бұл ұрыстарға Қазақстаннан әскер қатарына шақырылғандар да қатысты. 27 жастағы Бақытжан Ертаевтың батальоны тау-шатқалды Қунар өзенінің бойында, «қара майор» атанған Борис Керімбаевтың батальоны «Панишер» алқабында батыл ұрыс операцияларын жүргізді. Соғыс шығынсыз болмайды. Бейбіт заманда көптеген шаңырақ қайғы-қасірет шекті. Қазақстаннан бұл соғысқа 22 мың адам қатысса, олардың 1000-ға жуығы соғыс құрбаны болды, 20 адам із-түзсіз жоғалды [1].

Қаһармандық пен қасірет өмірде де, өнерде де ізін қалдырады. Ауғанстан шайқастары жөніндегі хабар кезінде халыққа ашық жетпеді. Шындықтың халыққа жете бастауы соғыстың аяқталуымен, соғысқа қатысушылардың елге аман-есен оралуымен байланысты болды.

Алғашқы ретте естеліктер, әр алуан сипаттағы мақалалар мен сұхбаттар, очерктер, арнау өлеңдер, соғыс лирикалары жазылды. «Боздақтар» кітабы шығарылды. Естеліктер ұлғая келе көркем публицистикаға ұласты. Ауған соғысы тақырыбын өз шығармаларына негіз етіп алған қазақ қаламгерлері көбейе бастады. Сан алуан жанрда кітаптар шыға бастады. Ауған соғысына қатысушы адам тағдыры ауыр да бұралаң бейне ретінде көркем шығарма кейіпкерлеріне айналды.

Қалай дегенде де, әдебиетте де, публицистика да Ауған соғысы тақырыбына қатысты әдеби, публицистикалық үдеріс бар. Ұлттық әскери проза мен әскери әдебиеттің өзге жанрларының дамуында бұл соғыстың орны ерекше болды. Өйткені ұрпақ басынан өткен соғыс жағдайы мен оның елге әкелген қайғы-қасіреті әдебиетке, көркем публицистикаға өз тақырыбын ұсынуы өмір, өнер заңдылығы болып табылады. Әр алуан жанрдағы туындылардың жазылуы әдебиет тарихында да бұл тақырыптың зерттелуі өзекті мәселе болып саналады.

Түйін сөздер: *Ауғанстан соғысы, әдеби үдеріс, туындылардың жанрлық жүйесі, тақырып, көркем шындық, деректі проза, көркем публицистика*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2021-137-4-120-135>

¹Зерттеу жұмысы ҚР БҒМ Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыруымен № AP09562354 «Ауған соғысы тақырыбындағы әдеби-публицистикалық шығармалардың көркем поэтикасы және тарихи маңызы» атты жоба аясында жүргізілді

Кіріспе

Ауған соғысы шындығының әдебиет пен көркем публицистикада суреттелуінің қалыптасу жолы бар. Соғыс және оның зардаптары жөнінде әр алуан жанрдағы туындылардың жазыла бастауы уақыт еншісіндегі дүние болатын. Соғыстың аяқталғанына 30 жылдың үстінде уақыт өтуі бұл тақырыпқа жаңа көзқарас тұрғысынан келуге мүмкіндік берді. Бұл тақырыпта жазылған алғашқы кезеңдегі мақалалар Ауған соғысына қатысқан боздақтардың есімін құрметтеуге, олар жөніндегі естеліктер бағытында болса, уақыт өте келе сол соғыста ерлігімен көзге түскен, батальон басқарған командирлердің әскери естелік жазбалары жазылып, жарық көре бастады. Бұл туындылар біршама көлемді және тақырып жағынан ауқымы кең болды. Әсіресе өздері қатысқан ұрыс аймақтарының соғыс жағдайы, ұрыс операциялары әскери жазбаларда кеңінен суреттелді. Ендігі бір туындылардың легі сол соғыстың ауыртпалығын басынан кешкен, кейін қазақ журналистикасында өнімді жұмыс атқарған журналист-қаламгердің жазбалары болып саналады. Бұл жазбалардың бірқатары журналистік зерттеуге құрылған танымдық мақалалар болса, енді бірі соғыс ардагері туралы кеңірек көлемде жазылған деректі проза үлгісіне дейін көрінді. Жергілікті журналистер тарапынан да сол өңірден шыққан Ауған соғысына қатысқандар туралы мақалалар жазылды. Уақыт өте келе Ауғанстан соғысына қатысқан адамдардың көркем шығарманың кейіпкеріне айналуы байқалды. Бұл шығармаларда бастан-аяқ соғыс шындығы суреттелмесе де, тағдыры әр қилы қалыптасқан адамның өмірінің бір кезеңі соғыспен байланысты болып келеді. Тағдырдың тәлкегінде сол ұрыс күндерін, соғыс жағдайын еске алады.

Ауған соғысына қатысты әдеби-көркем публицистикалық туындылар әр жылдары жазылып жатқанмен, өкінішке орай, жинақталмаған және барлық оқырманға бірдей қолжетімді жағдайда кітапханалардан толық күйінде табыла бермейді. Кейбір жинақтар облыс орталықтарында басылып шықты. Міне, осы жағдайдың ықпалы болса керек,

әр жылдары жарық көрген кітаптар жөнінде баспасөз беттерінде жекелеген рецензиялар, кітаптың тұсауы кесілуі жөнінде хабарлама мақалалар шыққанмен, әдебиеттану ғылымында әлі қарастырылған жоқ. Ал Ұлы Отан соғысы жылдарында біршама қанат жайған әскери публицистика мен жазылған әдеби туындылардың дәстүр жалғастығы ретінде қарастырылуы өте қажетті деп білеміз. Ауған соғысы тақырыбына жазылған шығармалардың жанрлық жүйесін анықтау, шығармаларға тақырыптық-идеялық, көркемдік талдаулар жүргізу, олардың көркемдік дәрежесін, жазылу шеберлігін анықтау, орыс әдебиетіндегі Ауған соғысы тақырыбында жазылған шығармалармен салыстыра талдаулар жасау, орыс әдебиеттану ғылымындағы зерттеулерді қарастырып, методологиялық тұрғыдан байланыстыра зерттеу керек деп есептейміз. Сондықтан бұл тақырып қазақ көркем публицистикасы мен әдебиеті саласында ғылыми тұрғыдан жүйеленуі, зерттелуі қазіргі әдебиеттану ғылымының өзекті мәселесі болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында шетелдік және отандық әдебиеттанушы ғалымдардың әдебиет тарихы, әскери әдебиет, проза, поэзия, көркем-публицистикалық жанр (естелік, күнделік, очерк, хат) мәселелеріне байланысты зерттеу еңбектері негізге алынды. Ауған соғысы тақырыбындағы шығармаларды жанрлық жіктеу кезінде Аристотель, Г. Э. Лессинг, А. Н. Веселовский, А. Байтұрсынұлы, З. Қабдолов, Қ. Жұмалиев сияқты әдебиет теориктері мен жанртанушы ғалымдар ұсынған сөз өнерін жүйелеу тәртібі мен көркем сөз теориясын пайымдау әдісі негізге алынды.

Әдеби және көркем-публицистикалық шығармалардың тілдік-стилдік ерекшеліктерін айқындау барысында структуралистік, герменевтикалық және семиотикалық әдіс-тәсілдер пайдаланылды.

Әдеби шығармаларды, соның ішінде көркем публицистика жанрына жататын естелік, күнделік, хат жанрларын тарихи дерек көзі

ретінде қарастыру тарих ғылымында соңғы жылдары белсенді көрініп келеді. «Айтылған тарих», «Күнделікті тарих» мәселелері әдеби жанрлармен тікелей байланысты. Қазіргі әскери әдебиеттің тарихи маңызы ғылымдағы осындай жаңа бағыттарды ескере отырып, салыстырмалы-тарихи әдісті пайдалану арқылы зерделенді.

Ауған соғысына қатысушылар туралы әр жылдары мәңгі есте қалдыру мақсатында «Әскери әдебиеттің» «Әскери тарих» жанрында анықтамалықтар шығарылды. Оның ең бастысы – «Ауғанстанда қаза тапқан Кеңес жауынгерлерін еске алу кітабы». 1 және 2 том кітабы [2]. Екі томдық кітапта Ауғанстандағы Кеңес әскерлерінің шектеулі контингентінің тоғыз жылдық әскери кампаниясының салдарынан Кеңес Армиясының, КСРО Мемлекеттік Қауіпсіздік Комитетінің, КСРО Ішкі істер министрлігінің 14,5 мыңнан астам әскери қызметшілері мен қызметшілерінің, сондай-ақ хабар-ошарсыз кеткендердің, жаралардан, контузиядан, жарақаттан, түрлі аурулардан қаза тапқандардың және қайтыс болғандардың есімдерін мәңгі есте қалдыру мақсатында олардың әліпбилік тізімі, қысқаша өмірбаяндық деректері мен суреттері берілген. Сондай-ақ қаза табудың, қайтыс болудың мән-жайлары, жерленген жері хабарланады. Жеке тізімге тағдыры әлі белгісіз жоғалған жауынгерлердің есімдері енізілген. Бұлардың қатарында Қазақстаннан шақырылған жауынгерлердің тізімі де бар.

Осы үлгіде «Боздақтар» атты көптомдық кітаптар Қазақстанның облыстарында да жарық көрді [3]. Жанры тұрғысынан бұл кітаптарды да «әскери тарих» жанрына жатқызуға болады. Кітаптарда әр облыстан Ауғанстан соғысына қатысқандардың өмір деректері мен суреттері, қаза табуының мән-жайы, мүмкіндікке орай ұрыс фрагменттері, олар жөніндегі естелік, танымдық мақалалар берілген. Бұл жинақтардың қалың оқырманның соғыс тарихын білуде, қыршын кеткен боздақтардың есімін ел есінде мәңгі сақтап құрметтеуде маңызы үлкен болды. Соғыс КСРО-да тұратын әскерге шақырылған барлық ұлттың өкілдерін қамтыды. АҚШ, Қазақстан, Тәжікстан,

Өзбекстан зерттеушілерінен құралған халықаралық топтың «1979–1989 жылдардағы Ауған соғысы куәгерлердің көзімен (Oral history)» жобасы бойынша Марлен Ларюэль, Ботагөз Рақышева мен Гүлден Ашкенованың редакциясымен «Отқа оранған Ауғанстаннан естелік. 1979–1989 жылдары Ауған соғысына қатысқан жауынгер-интернационалистермен сұхбат» атты кітап [4] басылып шықты. Соғыс тарихын зерттеуде «ауызша тарих» әдісі қолданылған бұл жобаның маңызы, біріншіден, Орталық Азия республикаларынан шақырылған сарбаздардың әскери борышын өтеудегі ортақ міндеттері мен ерліктері сипатталса, екіншіден, ауызша тарихтың соғыс шындығын танудағы өзіндік орны бар әдіс екендігі көрсетілді. «Әскери тарих», «Ауызша тарих» жанрларындағы бұл кітаптарды публицистикалық жанр қатарына толық жатқызуға болады. Өйткені бұл кітап сұхбатқа құрылған. Ауғанстандағы соғыс тарихын жақсы білетін журналист-зерттеуші әр түрлі сұрақтар қоя отырып, жауынгердің көрген-білгенін, басынан кешкенін, тіпті соғыстың сипатына деген көзқарасын анықтайды. Сөйтіп кәсіби журналист жауынгердің өз ойын еркін білдіруге мүмкіндік жасайды.

Орыс әдебиеті мен әдебиеттану ғылымында Ауғанстан соғысы тақырыбының көркем бейнеленуі мен өзекті мәселелері біршама кеңінен қарастырылған. Көркем прозаның барлық жанрларында дерлік шығармалар жазылды. Жазушы Олег Ермаковтың «Знак зверя» (1992) романы [5], «Возвращение в Кандагар» (2004) повесі [6], «Афганские рассказы» әңгімелер циклі [7], С. Алексиевичтің «Цинковые мальчики» әңгімелер топтамасы [8], Эдуард Пустынинның «Афганец» романы [9], О. Блоцкийдің «Ночной патруль» [10], Н. Черкашинаның «Ротный» [11], С. Ионинаның «Бики-биким и Гуляев» әңгімелері [12], Андрей Дышевтің «Двухсотый» романы (2008) [13], В. Николаевтың «Живой в помощи» романы [14], тағы басқа туындылар Ауған соғысы тақырыбының қазіргі орыс әдебиетінде біршама кеңінен суреттелгенін, оқырман тарапынан да біршама ыстық ықыласқа бөленгенін көрсетеді. Өкінішке орай, қазіргі қазақ

әдебиетінде бұл тақырыпта таза әдеби жанрда жазылған шығармаларды кезіктірмейміз. Орыс әдебиеттану ғылымында да ауған соғысы тақырыбына жазылған туындылар туралы рецензиялар, әдеби сын мен зерттеу мақалалары әр жылдары басылым беттерін көрген, диссертация жұмысы орындалған [15-24].

Қазақ публицистикасында Ауған соғысы тақырыбының көрінуі, ең алдымен, елге аман-есен оралған журналист-қаламгерлердің естелік мақалалар жазуынан бастау алады. Естелік мақалалар кейін біршама көлемді көркем публицистикаға, деректі-әскери прозаға ұласты.

Қазақстаннан Ауған соғысына қатысушылар, айрықша батырлығымен танылған ерлер жөнінде өнімді жазған соғысқа қатысушы, ақын, қаламгер, мемлекет және қоғам қайраткері Бақытбек Смағұл болды. Оның әр жылдары деректі проза мен көркем публицистика жанрында «Мен көрген соғыс» [25], «Қаһарман» [26], «Қазақтың қара майоры» [27], «Тағдыр тозағы Ад судьбы» [28], «Шығармалары. 3 томдық» [29] кітаптары жарық көрді.

Әскери қайраткер, запастағы полковник Амангелді Теміржанұлы Жантасовтың «Жартасты жастанған жасақ» [30], 1981-83 жылдары Кеңес әскерінің Ауғанстандағы шектеулі контингенті құрамында айрықша тапсырма үшін жасақталып, үлкен дайындықтан өткен 177-ші отрядтың командирі болған, даңқты әскери қайраткер Борис (Бақыт) Керімбаевтың «Капчагайский батальон» [31], Ғалым Қожабековтің «Қанды көйлек қарулас» [32] кітаптарын жанрлық тұрғыдан әлі де нақтылауды қажет етеді. Журналист Сәулеш Шәтенованың «Алыста қалған Ауғанстан» кітабы [33] Атырау облысынан аттанған жауынгерлердің тағдырына арналған.

Әр жылдары мерзімді басылым беттерінде жарық көрген мақалалар, естеліктер мол. Көптеген мақалалар жеке жинақтарда жарияланған.

Жазушы Асқар Алтайдың «Туажат» романының [34] бас кейіпкерінің тағдыры Ауғанстан соғысымен байланысты. Зерттеуде осы кітаптар және өзге де шығармалар талданып, жанрлық тұрғыдан зерделенеді.

Талқылау

Ұлттық әдебиеттің өзіндік ерекшелігі болады дегенмен, тақырып бірлігі, ортақ жауынгерлік мақсат пен басқа түскен соғыс шындығы мен ауыртпалығы, зардаптары кейде әдебиетті тұтастырып, бір-біріне жақындатырып жатады. Сондықтан да зерттеу жұмысында орыс әдебиеті мен әдебиеттану ғылымындағы шығармалар мен зерттеулер назарға алынып, салыстырыла қарастырылады. Ауғанстан соғысы туралы орыс әдебиеті көркем шығармалары мен публицистикасында, әдеби сыны мен зерттеуінде әр алуан көзқарастар бар. Әрине бұл көзқарастар белгілі бір шындыққа негізделген. Өмір күрделі, әр алуан жағдайлары болады, оның үстіне жат жердегі соғысты, төгілген қанды, қыршын кеткен боздақтардың мезгілсіз өлімін ешкім ақтап ала алмайды. Зерттеу барысында бұл көзқарастар да ескеріледі және қазақ әдебиеті мен публицистикасындағы көрінісі назарға алынады.

Жалпы, қазақ халқының батырлық, ерлік дәстүрінің тамыры тереңде. Қазақ фольклорының туындыларында батырлардың ерлігі дәріптеледі, батырлардың «ертеден кешке созылған» шайқастары суреттеледі. Түркі халықтарына ортақ әдеби ескерткіштерде ерлік, ел қорғау тақырыптары айрықша орын алады. Бұларды таза әскери туындылар дегенмен, ел-жұртын қорғаған батырлардың образдары жасалып, бейбіт, тыныш өмірдің қаншалықты қымбат екендігі айтылады. Жырлар мен түркі халықтарына ортақ әдеби ескерткіштердегі жырланатын соғыстардың тарихи негіздері ғылыми айқындалған және сол соғыстарда халық, халық арасынан шыққан мықты рухты батырлар ерлік шайқасымен туған жерін, Отанын қорғап қалған. Шайқастарда дала ұрысына тән әр алуан әдістер қолданылған.

Ұлы Отан соғысы жылдары (1941-1945) КСРО халқымен бірге қазақ халқы да Отан қорғаудың жанкешті ерлік үлгілерін көрсетіп, жауынгерлік рухтың қанында бар екенін танытты. Бұл жылдары әскери публицистика жанры біршама дамыды. Сталиндік саясаттың ықпалымен әдебиеттану ғылымында ұлттық әскери публицистика, ұлттық әскери әдеби-

ет, әскери тақырып деген ұғымдар қолданылмады. Оның орнына Ұлы Отан соғысы, Отан қорғау тақырыптары, патриотизм, интернационализм деген жалпылық мәндегі ұғымдар қолданылды. Бірақ қалай дегенде де, әскери әдебиеттің белгілері қазақ әдебиеті үдерісінде өріс алды. Бауыржан Момышұлының Москва түбіндегі шайқасын деректі негізде суреттеген А. Бектің «Волоколамск тас жолы», Б. Момышұлының «Москва үшін шайқас» шығармасы, «Соғыс психологиясы» лекциясы, Б. Бұлқышевтің, М. Ғабдуллиннің, Ә. Нұршайықовтың, Қ. Қайсеновтің, т.б. туындылары әскери әдебиеттің әр алуан жанрларындағы үлгілері болатын. Өкінішке орай, осы және өзге осы желілес шығармалар әскери әдебиет, әскери проза, әскери публицистика саласында арнайы қарастырылмады. Арада 30 жылдың үстінде уақыт өткенде КСРО Ауғаныстан жеріне әскери күшін енгізіп, 10 жылға жуық Ауғаныстан соғысын бастан өткерді. Соғыс бірден болмаса да, уақыт өте келе әдебиетте, көркем публицистикада әдеби шежірелік бейнесін табуы өнер шарты, өмір заңы. Қазіргі уақытта Ауғаныстан тақырыбында жазылған үлкенді-кішілі әдеби-публицистикалық туындыларды қарастырғанда, әскери әдебиет, әскери проза, әскери публицистика деген жанрлық атауларға оралуымыздың қажеттілігін шығармалардың табиғаты анықтап тұрады.

Нәтижелері

Әлем әдебиеті мен әдебиеттану ғылымында «әскери әдебиет», «әскери проза» ғылыми атаулары бұрыннан қолданыста кездеседі. Кітаптар жанрлық тұрғыдан: «Әскери тарих», «Соғыс уақытындағы әскери және азаматтық күнделіктер мен хаттар», «Көркем және деректі әскери проза», «Әскери жетекшілер мен саясаткерлер туралы өмірбаяндық материалдар, туындылар» деген атаулармен баспалардан жарық көріп жатады. Бұл атаумен шыққан кітаптардың барлығы дерлік көпшілік қауымға арналған. Сондықтан бұл туындыларға әдеби-публицистикалық сипат тән. Тарихилық, ортаның бейнеленуі, шайқас суреттері, кейіпкерлердің портреттері мен

диалог-монологтар, оқиғалылық, өмірбаяндық, деректік, күнделіктік сипат, авторлық көзқарас, тағы басқа әдебиет және көркем публицистикаға тән шарттар бұл туындыларда айқын көрініс береді.

Сондай-ақ әскери-хроникалық роман, «лейтенант прозасы», «окоп шындығы» деген ұғымдар да әдебиеттану ғылымында тұрақты ұшырасады. Шығармалардың жанрлық сипаты мен көркемдік ерекшеліктерін анықтауда да бұл белгілердің маңызы айрықша. Мәселен, «лейтенант прозасының» өзіне тән белгілері бар. Бұл шығармалардың авторлары, біріншіден, соғысқа тікелей қатысқан кіші офицерлер. Сондықтан олар соғыстың от-жалынында «өрттенгендер» болып саналады. Қаруластар тағдыры, олардың басындағы қиындықтар мен жеке жанжалдар, шыншылдық, ұрыс тәжірибесіне жүгіну, өмірбаяндылық, туындылардың басты кейіпкерлерінің көбіне кіші офицерлер болуы – жанрлық жіктелудің басты сипаттары болды. «Лейтенант прозасының» орыс әдебиетіндегі көрнекті өкілдеріне Григорий Бакланов, Юрий Бондарев, Васил Быков, Борис Васильев, Константин Воробьев, Вячеслав Кондратьев, Виктор Курочкин, тағы басқалар жатады [35-37].

Соғыс шындығын деректік және көркемдік тұрғыда суреттеген «лейтенантская проза» үлгісіндегі туындылар қазақ әдебиетінде де болды. XX ғасырдың 50 жылдарының соңында жазылған Б. Момышұлының «Артымызда Москва» повесі мен Т. Ахтановтың «Қаһарлы күндер» романы соғыс тарихын тың көзқараспен бейнелеген жаңашыл туындылар еді. Бұл жөнінде академик С.Қирабаев: «Елуінші жылдардың орта тұсына қарай біздің елімізде соғыс және оны бағалау жайында жаңа көзқарастар қалыптаса бастады. Алғашқы әсермен жазылған шығармалар қайта қаралып, соғыстың қатал шындығы әр қилы талқыға түсті. Бұл - әсіресе, жеке адамға табыну саясатының сыналуымен кең өріс алды. Бұрын тек шабуылмен жеңушілерді ғана мадақтап келсек, енді соғыста қоршауда қалған, жау қолына түскен адамдардың адам төзгісіз қиындықта жасаған ерліктерін (бұрын оны сатқындық деп түсінетінбіз) психологиялық суреттеуге жол

ашылды. Орыс әдебиетінде жаңа үлгілі романдар туа бастады. Осы тұстағы қазақ романдары ішінен Т. Ахтановтың «Қаһарлы күндер» (1956) мен Б. Момышұлының «Артымызда Москва» (1959) сияқты кітаптарын айрықша атауға болады. Бұл шығармаларда соғыстың алғашқы кезеңіндегі (жаудың тұтқиылдан басып алуы мен біздің әскерлердің шегінуі бұрын айтылмайтын) майдангерлердің ауыр өмірі, қатты ұрыс пен шегіну оқиғалары суреттелген. Сондай қиыншылықта жүрсе де, біздің отандастарымыздың түпкі жеңіске деген сенімін жоғалтпағаны, оптимизмі тарихи шындық жағдайында көрсетілді» [38, 26-27], - деп жазды.

Әдебиеттің білгірі, көрнекті ғалымның бұл бағалауы, әрине, әділ жәнешындықбаға. Бірақ, екіншіше орай, осы шығармалардың табиғатына сәйкес «әскери проза», «әскери әдебиет», «ұлттық әскери әдебиеттің қалыптасуы» тұрғысынан қарастырылмады. Оның объективті себебі - сол уақыттың «қызыл көз» қырағы да аяусыз идеологиясымен тікелей байланысты еді. Тек соңғы Тәуелсіздік жылдарында ғана белгілі ғалым М. Мырзахметұлы Б. Момышұлы туралы «Түрік халықтары әскери әдебиетінің негізін салушы» деген концепцияны ұсынды [39].

Соғыс – соғыс әдебиетін туғызады. Бұл – дәлелдеуді қажет етпейтін шындық. Өйткені соғыс қоғамдағы, адамзат санасындағы өзгеше зор сілкініс. Қасіретті шындық пен қасиетті парыз салмақтанады. Әдебиет пен көркем публицистика алдына өзгеше міндет қойылады. Б. Момышұлы айтпақшы, «кездейсоқ көріністер, жекелеген адамдардың айтқан әңгімелері, қосалқы материалдар салмақты шығарма жазуға право бере алмайды» [40, 15].

Сондықтан Ауғанстан соғысы қасіретін бейнелеген туындылар мен жазылған мақалалар алдыңғы кезекте әскери әдебиет, әскери публицистика жанры саласында зерттелуі, зерделенуі тиіс деп білеміз. Шындығында, соғысқа қатыспаған адамның қиялы қаншалықты ұшқыр болғанмен, Ауғанстан секілді таулы аймақ – жат жердегі ұрыс ақиқатын толық және шынайы ашып бере алмайды. Сол себепті де бұл тақырыптың иелері бірінші рет-

те соғысқа қатысып, «от-жалынға» қақталған қаламгерлер болып келуі заңдылық. Әрине, талант әркімде әр түрлі деңгейде. Ол өз алдына мәселе.

А. Кривицкийдің: «Шынында, да соғыс табиғаты соншалықты күрделі, жеңіл-желпі бағалауға көнбейтін жан-жақты құбылыс екенін ұмытпаған жөн» [41, 21 б.], – деп жазды «На полях книг. Монологи публициста» кітабында.

Осы ретте Ауғанстан соғысына қатысушы, даңқты «қара майор» атанған, арнаулы батальонның командирі Борис Төкенұлы Керімбаевтың «Қапшағай батальоны» кітабына [42] тоқталып өтелік. Автор соғыс жағдайында арнайы жасақталған батальонның құрылу тарихын, оған өзінің командир болып бекітілу сәтін, батальонның Ауғанстан аймағында жүргізген қиянкескі ұрыстарын, соғысқа қатысушылардың жанқиярлық ерліктері мен қаза тапқандардың аты-жөндерін, олардың қандай жағдайда қаза тапқандарын тарихи-деректік негізде шынайы баяндайды. Автордың алдына жазушылық мақсатты қоймағаны белгілі. Дегенмен туындыны бірыңғай ғылыми еңбек те дей алмас едік. Шығармадан әдеби-публицистикалық, тарихи, өмірбаяндық сипат аңғарылады. Кітап «Спецназ ГРУ в Афганистане (краткая военно-историческая справка)» деген әскери-тарих анықтамасымен басталып, «Капчагайский батальон. Особое задание», «Становление отряда», «Дорога в Афган», «Меймене», «Дарзоб», «Панджшер», «Боевые друзья», «Последние бои...», «Послесловие», «Мирное время» деген бөлімдермен жалғасады.

Туындыны «Ауған соғысы тақырыбына жазылған шығарма» деп бір ауыз сөзбен түйықтамай-ақ, жанрлық тұрғыдан «Әскери әдебиет» жанрына жатқызып, оның ішінде «Соғыс тарихы» жіктелуіне бөлер едік. Әрине, бұл тақырыптық-мазмұндық тұрғыдан келгенде. Ал туындының орындалуы, құрылымы жағынан келгенде, «деректі проза» қатарына жатқызуға болады. Дегенмен мұнда да ескерерлік жай – туындыда әдеби көркемдік амал-тәсілдерден бұрын публицистика жанры сипатының басымдығы байқайлады.

Шығарма табиғатын тереңірек тану үшін үзінділерге көңіл аударып көрелік.

«В это время на КПП вышел подполковник (его фамилию я узнал позже – Трепак, он был офицером разведотдела). Увидев меня, заинтересовано пригляделся, подошел и спросил:

- Откуда вы, товарищ майор? Ваша фамилия?

Узнав, кто я, он схватился за голову. Представьте себе мое состояние в этот момент. Естественно спросил у него:

- Товарищ подполковник, скажите, куда меня направляют? Может отказаться?

Однако он мне ничего не сказал, а только периодически хватался за голову с тихими возгласами – «Ой-ой-ой»...

...Все это меня, конечно, заинтриговало, однако кое-что оставалось непонятным. Говорю:

- Я ведь еду в Эфиопию, прошел беседу, жду вызова.

- Это не твои заботы».

Үзінді – біздіңше, таза әдеби шығарма бағытында жазылған. Диалогтер кейіпкерлердің мінезін аша түскен. Трепактың «ой-ойлап» басын шайқай беруі, оның кейіпкердің ішкі жан дүниесіне әсері, белгісіздік күй кешкен кейіпкер психологиясы, әскери қысқа қайырымдар әдеби тұрғыдан орындалған деп білеміз. Туындының бұл сәтінен өмірбаяндық сипат, еске алу байқалады. Дегенмен шығарма бүкіл бітіміндеосы стильдік ырғақ сақталмайды. Әдеби туындыға тән жеке образды даралау, шығарманың басты бір оқиғаның төңірегіне жинақталуы көрінбейді. Бұл заңды да.

Өйткені сәт сайын өзгеріп, мың құбылып жататын, бір сәтте адамның тағдыры шешілетін күрделі ұрыс операцияларыныңшындығын автор бір сюжеттік арнаға сыйдыра да толық қамти алмас еді. Сондықтан да өзінің алдына қойған қасиетті міндеті – ұрысы шындығын, хронологиясын, эпизодтарын жасауды, қанды шайқастарда қаза тапқан боздақтардың есімін қастерлеуді, олар жөнінде өзі білетін, куә болған шындықты айтуды мақсат тұтады. Бұл ыңғайда туындыда публицистика алдыңғы кезекке шығады: қажетті тұста хабарламалар мен баяндаулар, күнтізбелік шайқас тізбесі, әскери

міндеттер мен қағидалар, командирдің ұрыс орны, орналасқан жері, өткен шайқас туралы ой-толғамдары, түрлі деректер, айрықша еңбек сіңірген қаруластардың аты-жөндерінің тізбесі беріліп отырылады.

Публицистикалық сипаттың көрінісіне шығармадан үзінді келтірерлік:

«О бое, в котором погибли старший лейтенант Ахметов и ефрейтор Оспанов хочется рассказать особо. Неподалеку от Меймене на берегу речки стояло девять мельниц, которые обеспечивали хлебом весь городок. Душманы захватили мельницы, планируя взять город в «голодную осаду». Я принял решение - силами своего отряда провести операцию по освобождению жизненно необходимого для местного населения объекта. В 9 утра спецназовцы вступили в бой и закончили его лишь к 16 часам следующего дня. Цель была достигнута – душманов отбросили от мельницы. Осталась лишь одна огневая точка, которую никак не удавалось подавить. Разобраться я отправил командира 2-й роты старшего лейтенанта Калибека Ахметова. Кстати он должен был со дня на день отправляться в отпуск, но напросился на операцию».

Соғыстың мұндай қаһармандық сәті мен дұшпандардың қитұрқы әрекетін тек соғыс жағдайы ғана туғызады. Адамның қиялынан өмірдің шындығы әлдеқайда терең. Сол бір сәтте қапыда өліп кеткен Қалибек Ахметов пен Мұхтар Оспанов айналада қауіп-қатердің мол екендігін сезгенмен, ажал сәтінің келгенін білді ме екен дерсің! Соғыстың барынша күрделілігі мен тосындығы да осында.

Автор эпизодты үлкен өкінішпен жазады. Бірақ публицистикалық баяндаумен қысқа қайырады. Ал әдеби туындыда осы эпизодтың өзі үлкен оқиға арқауына айналар еді. Дегенмен, біздің пайымдауымызда, туындының публицистикадан ауқымы әлдеқайда кең. Мұнда тоғыз жылға созылған соғыстағы бір батальонның тарихы, түрлі жағдайдағы жанкешті шайқастары қысқаша суреттеледі. Сондықтын туындыны көлемі шағындау болғанмен, жанрлық тұрғыдан «әскери мемуарға» да жатқызуға болады.

Ауғанстандағы соғыс пен оның елге әкелген қасіреті жөнінде өндірте жазып жүрген автор-

лардың бірі – соғысқа қатысушы, мемлекет және қоғам қайраткері, Жазушылар одағының мүшесі Бақытбек Смағұл. Оның қазақ және орыс тілдерінде «Ауғанның от жалыны», «Мен көрген соғыс», «Война, которую видел я», «Қан кешкен күндер», «Намыстың құлы - Алаштың ұлы», «Қаһарман», «Герой», «Король Панджшера», «Қазақтың Қара майоры», «Оқ пен Отан», «Тағдыр тозағы», «Ад судьбы», «Нұрсұлтан Назарбаев. Алтын Ғасыр», «Үш қырлы жебе», «Трехгранная стрела» кітаптары жарық көрді. 2020 жылы таңдамалы шығармалар жинағының үш томдығы шықты. Б. Момышұлының «Қолбасшы күнделігі–Дневник командира» еңбегін жариялады.

Автордың «Паншер патшасы» туындысында қан майданда от пен суды бірге кешкен батыр ағасы Борис Керімбаев туралы ой толғап, сыр шертеді. Кітапқа жазған алғы сөзінде әскери ғылымдарының докторы, профессор Ким Серікбаев «Бақытбек Смағұлдың «Қазақтың «Қара майоры» кітабы тек әдеби ғана емес, ғылыми-тарихи зерттеу болып табылады. Ол бірсыпыра мұрағаттық деректерді көтеріп отыр. Ауған соғысы батырының ерен ерлігі мен еселі еңбегін лайықты көрсете алғаны – үлкен жеңіс, ал еңбегі – кейінгі ұрпаққа аса қажет дүние және сарқылмас дерек көздері болып табылады. Мұның әскери бөлімдерде дәріс ретінде оқылуы керек деп санаймын. Бұл – Баукеңнің «Психология войны» кітабынан кейінгі әскери адамдардың үстелінде жатар екінші кітап» [43,9], - деп жазады.

Ал автор кітаптың жазылу тарихына қатысты былай дейді: «Тереңге тартып әкете беретін әр ауанға елігіп, бірде қолға қалам-қағаз алдым, жадымдағыны жаңғыртуға кірістім. Әр естеліктегі оқиғалар мен кейіпкерлердің бәрі болмаса да, біразы бұрыннан жадыда жүруші еді. Ал ақ қағазға түсіргенде, олар маған жан-дүниесін жайып салғандай болды. Ойға оралмай жүрген талай егжей-тегжей еске түсті. Қаншама оқиға мен талай тағдырлардың жанынан бұрын тасырлап шауып өтіп жүр екенмін.

Алға жылжыған сайын көзден таса қалған тұстар ашылып, аршыла түсті. Нәтижесі – осы кітап. Ол ауыздан ауызға жеткен шежіре де,

қиялдан туған көркем шығарма да емес, таза тарихи танымдық мәні бар, деректі де керекті материалдарға сүйенген туынды. Бірақ бұл кітапта бүкіл деректер ақи-тақи түгелдене қалды деу әбестік. Даңқты «Қара майордың» ерлігі әлі де талай зерттеулерге жүк болары сөзсіз» [43,11], - дейді.

Кітап бірнеше жеке: «Ауған соғысы туралы толық білеміз бе?», «Халық адамына қара күйе жұқпайды», «Қара майордың» ең басты ерлігі», «32 жылдан кейін», «Теңізде таяу жоқ, соғыста аяу жоқ», «Үш қорқыныш», «Әкенің қас-қабағы – баланың бас сабағы», «Қолда бардың алтынның қадірі жоқ» деген тақырыптардан тұрады. Кітаптың соңына «Басқарманың 177-ші арнайы мақсаттағы жеке отрядының қаза болған сардарлары мен сарбаздарының тізімі» суреттерімен берілген.

Туындыны қандай жанрға жатқызуға болады? Әрине, бір шығармада бірнеше жанрдың белгілері қоса-қабат байқалуы ықтимал. Б. Смағұлдың «Паншер патшасы» туындысынан сол белгі аңғарылады. Дегенмен, қай жанрдың сипаты басым дегенде, «әскери деректі прозаға» - деректі хикаятқа тоқталғанды жөн санар едік.

Осы ретте алдымен «деректі проза» деген не? Соған қысқаша көңіл аударып өтелік. Деректі проза, алдымен, әдеби жанр. Бірақ онда сюжеттік желі нақты оқиғаларға құрылады. Белгілі тұлғаның өмірбаяны, оқиғалардың тарихы, елтану сипаттамалары, ауыр қылмыс тергеулері, тағы басқалар жатады. Мұнда шығарма арқауы нақты оқиғаларға құрылғандықтан, шығармашылық қиялға жол берілмейді.

Деректі проза куәгерлердің естеліктеріне, құжаттарға негізделеді. Автордың естеліктері де қолданылады. Сонымен қатар автордың көзқарасы материалды таңдау мен бағалауда көрініп, публицистикалық стиль кеңінен пайдаланылады [44].

Жазушы Ә. Нұршайықов өзінің қаламгерлік тәжірибесіне сүйене отырып, деректі прозаға жақсы анықтама береді: «Деректі шығармада шындықтың өзі ғана шырқап тұруы керек. Деректі кейіпкер көркем қаһарман сияқты үнсіз қала бермейді, өзін теріс сурет-

тесе жазушымен дауласа да, жауласа да алады. Деректі тарихи оқиға – халық қазынасы, халық оны ешкімге де бұрмалаттырмайды» [45,363].

Міне, осындай талап тұрғысынан келіп, «Панжер патшалығын» деректі проза – хикаятқа жатқызғанымызбен, жоғарыда айтылғандай, туындының орындалуында публицистикалық стиль басым. Біріншіден, бір бағытта дамиді сюжеттік арна жоқ. Дегенмен, тақырыпқа бөлінген жазбалардың басын біріктіретін ортақ белгі – кейіпкер ортақтығы болып табылады. Қай тақырып болмасын әңгімеге тиек болып отырған қаһарманның әр қырынан келіп, оның азаматтық, батырлық тұлғасын ашуға бағытталады. «Ауған соғысы туралы толық білеміз бе?» тақырыбы зерттеушілік, жалпы түсінік бағытында жазылса, одан кейінгі тақырыптық бөлімдерде зерттеушілік сипат, жол сапар, естелік материалдарын пайдалану, кейіпкерге арналған өлеңдер, тағы басқа белгілер көрініс береді. Ал «Үш қорқыныш» кейіпкермен сұхбатқа құрылған. Әрине, осы бөлімдер тұтаса келе Ауғанстан соғысы туғызған, аты аңызға айналған қаһарман туралы оқырманға біршама толық түсінік береді. Сол себепті де туындының бір бағытта жазылуын, көлемін ескеріп, әскери деректі хикаят жанрына жатқызуға болады.

Қалай дегенде, автор соғыс кезінде кейіпкермен бірге болған жоқ. Сондықтан аты аңызға айналған командирдің ұрыс операцияларын көз көргендердің естеліктері негізінде жазады. Бірақ автордың кейіпкерге деген құрметі, өзінің де соғыста болуы «отты нүктенің» шындығын, қасіретін жан-жүрегімен сезіне отырып жазуға мүмкіндік берген.

Әрине, «Қара майордың» ұрыстағы ерлігі, тапқыр да батыл шешімі, жауларының өзін мойындатқан алғырлығы мен даңқы өз алдына үлкен тақырып болғанмен, автор кейіпкердің басты ерлігін оқырманына былай толғана суреттейді:

«Шатқалдағы аңдысқан, арбасқан, кескілескен ұрыс 2 айға жуық уақытқа созылды. Егер текетірес одан әрі ұзаса, өзінің жағдайы нашарлайтынын сезінген Ахмад шах Масуд келісімге жүгінуге мәжбүр болады. Ол 1982

жылдың шілде айында Кеңес әскерінің бастылығымен келіссөз жүргізеді. Екі тараптық келіссөзді әзірлеу процесіне «Қара майор» да қатысады. Біраз ырғасқаннан кейін екі жақ та бәтуаға келеді.

Бұл келісім бойынша, Масуд 1984 жылдың 21 сәуіріне дейін Паншердегі Кеңес армиясы мен ауған әскері (Б.Кармал өкіметінің қарулы күштері) гарнизондарына қарсы соғыс қимылдарын жүргізбеуге, өзі бақылайтын территориядан Кеңес әскеріне оқ атпауға уәде етеді. Әрине, Ахмад шах та біздің генералдарға аса ауыр соққан шарттар қойды. Мәселен, оның бірі мынадай: Кеңес өкіметінің өкілдері оның бақылауындағы аумақта жергілікті биліктің ісіне қол сұқпауға, «өзара бітімді» сақтауға тиіс. Кеңес жағы бұл шарттарды қабылдауға көнді.

...Міне, менің өз өлшемім бойынша «Қара майордың» Ауған соғысындағы ең басты ерлігі де – осы! Ауған елінің жұртына белгілі де беделді Ахмад шах Масудты келіссөзге жүгіндірді, ымырадан ырыс іздеуге мәжбүр етті. Егер «Қара майор» және сол секілді жанкешті батырлар болмаса, шах Масуд келіссөзге иілер ме еді? Әрине, илікпес еді.

Осындай тарихта қалатын, өскелең ұрпаққа үлгі өнеге болатын бітім-келісім арқасында 1982 жылдың шілдесінен бастап, 1984 жылдың 21 сәуіріне дейінгі аралықта Паншерде ұрыс қимылдары жүргізілген жоқ, демек қаншама адамның өмірі сақталды. Қаншама арыс азамат үйлеріне мырыш табытпен емес, өз аяғымен аман-есен оралды. Ал, енді дүниеде адам өмірінен қымбат не бар?! «Қара майордың» ерлігінің мәні мен маңызы осында!» [43,46-47].

Шындығында, «қанды нүктеде» біраз уақытқа дейін бейбітшілікті сақтаудың өзі үлкен күш болатын. Қазақ халқының соғыс кезіндегі даңқты ұлының образы туындыда осылай асқақтатылып, деректі прозаға тән авторлық көзқарас және бағалаумен көрінеді.

Ауғанстан соғысы жөніндегі шығармаларды сөз еткенде, әскери қайраткер, запастағы полковник Амангелді Жантасовтың «Жартасты жастанған жасақ» (Қара майордың мұсылман батальоны) туындысын назардан тыс

қалдыра алмаймыз. Туынды «Ауған» соғысы жайында» атты кіріспе бөліммен ашылып, бірнеше тараудан тұрады.

1. Арнайы мақсаттағы әскерге барар жол немесе жасақтың құрылуы туралы;

2. Егер ертең соғыс болса, жорыққа ертең аттансақ.

3. Шекараның ар жағы қабағы қатаң ел екен

4. Командир бәріне де жауапты.

5. Оңтүстік шепті қорғауда

6. Дарзоб жорығы

7. Бес арыстан шатқалында

8. Гүлбахор – Кабул – үйге!

Шығармада автор арнаулы жасақтың өзі куә болып қатысқан ұрыстары мен соғыс шындығы, әскери өмір қағидалары, қаруластарының ерліктері мен адамдық қасиеттері жөнінде терең де жан-жақты баяндайды. Туындының көлемі – 216 бет.

Біздің пікірімізше, бұл кітап әдеби қауымға соншалықты таныс бола қойған жоқ. Біріншіден, кітаптың тиражы аз болуы себепті десек, екіншіден, әдеби қауымға жетпегендіктен, назар аударылмаған тәрізді.

Туындының әдеби тұрғыдан орындалуы өз алдына бөлек әңгіме. Ал мазмұндық жағынан, біздіңше, бай шығарма. Өйткені ұрыстың әрбір сәті күрделі, мүлдем күтпеген тосын жайға толы, адам тағдыры шешіліп жататын тағдырлы кезең. Түйіндей айтқанда, «Жартасты жастанған жасақ» шығармасында Ауғанстан соғысының шындығы біршама кең, жүйелі, тұтас көрініс беріп, әскери-азаматтық тұрғыдан суреттеледі. Шығарманың құрылымында деректі прозаға тән публицистикалық стиль басым көрінеді. Дегенмен, әдеби жетістіктері де бар. Туынды – алдағы уақытта кімнің тарапынан болса да, арнайы зерттеу нысаны болуға әбден лайықты. «Ұлттық әскери әдебиет», «ұлттық әскери проза» тақырыбында сүбелі шығарма қатарында қарастыруға болады деп есептейміз.

Әлемдік әскери әдебиет тәжірибесінде «әскери-хроникалық роман» деп аталатын жанр бар. Біздіңше, А. Жантасовтың «Жартасты жастанған жасақ» туындысы осы «әскери-хроникалық роман» деген атауға сәйкес келеді.

«Әскери әдебиет» жанрында қарастыруға болатын өзге де көптеген авторлардың туындылары бар. Соның бірі - Ауғанстан соғысына қатысушы, журналист Ғалым Қожабековтің «Қанды көйлек қарулас» атты деректі хикаяты. Қазіргі уақытта Ауғанстан соғысы шындығы әдеби туындыларда көрініс бере бастады. А. Алтайдың «Туажат» романының бас кейіпкері Байбура Ауғанстан соғысының қасіретін басынан өткерген, тағдыры қиын азамат болып суреттеледі. Шығармада толық болмаса да, кейіпкердің еске алуымен ұрыс сәті, тұтқынға түскен жауынгердің аяусыздықпен өлтірілуі (тірілей көкпарға тартылады) бейнеленеді.

Академик Р. Нұрғалиев: «Үлкен әдебиет қашанда халық өмірінің белді кезеңдерін, дәуір тудырған әлеуметтік тартыстарды, қоғамдағы саяси ағымдарды, психологиялық шытырмандарды айналып өтіп кете алмайды. Ерте ме, кеш пе әйтеуір ел басынан өткен оқиғалар өнер тілімен сөйлеп, ұрпақтар талқысына түспек» [46, 14 б.], - дейді. Бұл – шындық. Ауғанстан қасіреті ұмытылмайды, ендеше әдебиеттен, көркем публицистикадан орын алуы заңдылық. Ал оны талдау, орынды бағалау, әдеби жанрдағы орынын анықтау, насихаттау – әдебиеттанушы ғалымдардың, сыншылардың міндеті. Өкінішке орай, бұл бағыттағы мақсатты жұмыстар байқала қоймайды.

Ауғанстан соғысы тақырыбында жазылған әскери публицистика жанры саласындағы туындылар өте мол. Соғысқа қатысып, елге аман-есен оралған әскерилер кейін қанды майданда қаза тапқан қаруластары туралы еске алу мақалаларын жаза бастады. Газет тілшілеріне сұхбаттар берді. Кейбір зерттеу жұмыстары да солардың тарапынан атқарылды. Хаттар жарияланды. Көлемді көркем очерктер жазылды. Мұны жинастыра отырып, жан-жақты қарастыру, көркемдік сипатын ашу алдағы уақыттың жұмысы.

Қорытынды

Соғыс тақырыбына жазылған туындыларға, оның ішінде Ауғанстан соғысы шындығына арналған шығармаларға жаңа көзқарас тұрғысынан келу қажет деп білеміз. Әдеби талдау мен зерттеулерде «Әскери әдебиет»,

«әскери проза» жанры талабына кеңінен мән берілуі тиісті. Соғыс – соғыс шындығын туғызады. Ал соғыс шындығы барынша күрделі құбылыс. Сол себепті де бұл тақырыптың терең де шынайы суреттелуі, ең алдымен, сол соғысқа қатысқан, көп жайларды көзімен көріп, басынан өткерген авторларға қатысты. Орыс әдебиетінде Ауғанстан соғысы тақырыбында жазылған әр алуан жанрдағы әдеби туындылардың біршама көптігі байқалады. Соғыс туралы әр алуан көзқарас образ тағдырлары арқылы бейнеленеді. Бейбіт күнгі соғыстың құны қаншалықты қымбатқа түсті, осы соғыс шейіт болған, қан кешкен ұрпақ үшін

қажет пе еді? Қазақ әдебиетінде жазылған туындыларда негізінен соғыстың күрделі шындығы, сарбаздар мен сардардың Отан алдындағы әскери борышын өтеудегі жанкешті іс-әрекеті, ерлігі, адамдық-азаматтық парызы суреттеледі. Ауқымды кең тақырыпты алдағы уақытта түрлі жанрларға бөліп, тақырыптық-көркемдік-стильдік тұрғыдан зерттеуді өзекті мәселе деп білеміз. Мәселен, соғыс тақырыбына жазылған туындылардың сөздік қабатының өзгешелігі байқалады. Өзіндік термин, атаулар кездеседі. Осындай түрлі сипаттағы ерекшеліктер алдағы зерттеулерде ескерілуі қажет.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Сайлан Б. Ауғанстан: 110 айға созылған соғыс. –Астана: Егемен Қазақстан, 2019. 7 ақпан. 9 б.
2. Книга памяти о советских воинах, погивших в Афганистане. В двух томах. Том 1. Министерство обороны Российской Федерации. Главное организационно-мобилизационное управление генерального штаба. Москва, Военное издательство, 1995.; Том 2. Москва, Военное издательство, 1999.[Электрон. ресурс] – 2000. –URL: <http://afgan.ru/memoryafgan/>(Қаралған күні: 20.05.2021)
3. Книга памяти. Афган. 1979-1989. Боздақтар. Қарағанды облысы Карагандинская область. г. Караганда, РГК ПО “Полиграфия», 1999. -136 б.
4. Марлен Ларюэль, Ботагоз Ракишевой, Гудден Ашкеновой. Память из пламени Афганистана: Интервью с воинами-интернационалистами Афганской войны 1979-1989 годов Книга 1. Казахстан. Издание состоит из 3-х книг. – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2016. – 216 с.; Память из пламени Афганистана: Интервью с воинами-интернационалистами Афганской войны 1979-1989 годов / Под ред. Марлен Ларюэль, Ботагоз Ракишевой, Гудден Ашкеновой. Книга 2 Узбекистан. Издание состоит из 3-х книг. – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2016. – 192 с; Память из пламени Афганистана: Интервью с воинами-интернационалистами Афганской войны 1979-1989 годов / Под ред. Марлен Ларюэль, Ботагоз Ракишевой, Гудден Ашкеновой. Книга 3. Таджикистан. Издание состоит из 3-х книг. – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2016. – 260 с.
5. Ермаков О.Н. Знак Зверя .Эксмо-Пресс, 2007.– 352 с.
6. Ермаков О.Н. Возвращение в Кандагар.Эксмо-Пресс, 2010.– 384 с.
7. Ермаков О.Н. Зимой в Афганистане (Рассказы).[Электрон. ресурс] – 2012. –URL: <https://www.litmir.me/bd/?b=8427> (Қаралған күні: 20.05.2021)
8. Алексиевич С.А. Цинковые мальчики: документальные повести / С. Алексиевич – Москва : Известия, 1991. – 424 с.
9. Пустынин Э. «АФГАНЕЦ. Роман в 35 главах», 1988-92. [Электрон. ресурс] – 2015. –URL: http://afg-hist.ucoz.ru/photo/bazy_dannykh/biblioteka/afganec/91-0-1580 (Қаралған күні: 20.05.2021)
10. Блоцкий О.М. Ночной патруль. [Электрон. ресурс] – 2017. –URL: <https://libking.ru/books/prose/prose-rus-classic/7405-oleg-blotskiy-nochnoy-patrul.html> (Қаралған күні: 20.05.2021)
11. Черкашин Н. Ротный. Рассказ. - В кн.: Крещение / Сост. Л.А. Теплова. - М.: Изд. «Правда», 1991. -464 с.
12. Ионин С. Бики-Биким и Гуляев. Рассказ. - В кн.: Крещение / Сост. Л.А. Теплова. - М.: Изд. «Правда», 1991. -464 с.

13. Дышев А.М. «Двухсотый» Эксмо-Пресс, 2008.– 348 с.
14. Николаев В. Живый в помощи. [Электрон. ресурс] – 2011. –URL: <https://azbyka.ru/fiction/zhivuyj-v-pomoshhi-zapiski-afganca/>(Қаралған күні: 20.05.2021)
15. Абашева М.П, Аристов Д.В. Военная проза 1990 – 2000-х годов: генезис и поэтика // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Томск, 2010. – Вып. 8 (98). – С. 133 – 137.
16. Аристов Д.В. О природе реализма в современной русской прозе о войне / Д. В. Аристов // Вестник Пермского университета. – 2011. – № 2 (14). – С. 169–175.
17. Горбачев А.Ю. Военная тема в прозе 1940–90-х гг. [Электрон. ресурс] – 2014.URL: <http://www.bsu.by/>(Қаралған күні: 20.05.2021)
18. Ключинская О.В. Проблемно-тематические аспекты современной военной прозы / О.В. Ключинская // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2010. – № 4. – С. 115–120.
19. Тимина С.И. Современная русская литература (1990-е гг. – начало XXI в.): учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / С. И. Тимина, В.Е. Васильев, О.Ю. Воронина [и др.]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ – М. : Академия, 2013. – 352 с.
20. Бродски И.И. Чеченская война в зеркале современной русской литературы / И. И. Бродски // Новое литературное обозрение. – 2004. – № 6 (70). – С. 229–245.
21. Курбатов В.К. Как надо, как учили / В. К. Курбатов // Литературная Россия. – 1999. – № 19. – С. 10.
22. Вуколов Л.И. Современная военная проза в школе / Л. И. Вуколов. – М. : Просвещение, 2009. – 176 с.
23. Пустовая В. Человек с ружьем: смертник, бунтарь, писатель. О молодой военной прозе [Электрон. ресурс] – 2005.URL: http://russ.ru/novyi_mi/2005/5/ru9.html (Қаралған күні: 20.05.2021)
24. Чалмаев В.А. Русская военная проза 1980–2000-х годов на перекрестке и мнений и споров / В. А. Чалмаев // Литература в школе. – 2004. – № 5. – С. 18–23.
25. Смағұл Б. Мен көрген соғыс. «Война, которую видел я», Алматы: 2007. – 188 б.
26. Смағұл Б. Қаһарман - Алматы : 2010 . - 152 б.
27. Смағұл Б. Қазақтың кара майоры. Алматы: Атамұра. 2014. – 160 б.
28. Смағұл Б. «Тағдыр тозағы Ад судьбы». Книга на казахском и русском языках. Алматы: Хантәңірі. 2016. 488 б.
29. Бақытбек Смағұл Шығармалары - Произведения. I том. / Бақытбек Смағұл. - Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2020. – 448 б; Бақытбек Смағұл. Шығармалары - Произведения. II том. / Бақытбек Смағұл.- Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2020. 384 б; Бақытбек Смағұл. Шығармалары - Произведения. III том. / Бақытбек Смағұл. - Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2020. – 336 б.
30. Жантасов А. Жартасты жастанған жасақ. Қара майордың мұсылман батальоны. Алматы: Хантәңірі. 2018. – 624 б.
31. Керимбаев Б. Капчагайский батальон. Спецназ ГРУ в Афганистане. [Электрон.ресурс] – 2009. -URL <http://desantura.ru/articles/37/?PAGEN> (Қаралған күні: 20.05.2021)
32. Қожабеков Ғ. Қанды көйлек қарулас. - Астана: Фолиант,2019. - 243 б.
33. Шәтенова С. Алыста қалған Ауғанстан. Атырау: Ағатай,2017. - 228 б.,
34. Асқар Алтай «Туажат» романы. [Электрон.ресурс] – 2016. -URL <https://abai.kz/post/47398> (Қаралған күні: 20.05.2021)
35. Шавалеева В.Д. Произведения Ахияра Хакимова о войне в контексте «лейтенантской прозы»: автореферат дис кандидата филологических наук: 10.01.02/ Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы. –Уфа, 2012. -26с.
36. Давыдюк Е.В. «Лейтенантская проза» 50 — 60-х гг. Споры об окопной и масштабной правде. Доклад для участия в работе круглого стола «Этих дней не смолкнет слава» // NetNado.
37. Фомичёва Н. У истоков «лейтенантской прозы». Повесть В. П. Некрасова «В окопах Сталинграда» // Литература. — 2007. — № 19. - С. 14-16.
38. Қирабаев С. Жалпы редакциясын басқарған – ҚР Ұлттық Ғылым академиясының академигі. Қазақ әдебиетінің тарихы. Т.8. Кеңес дәуірі (1941-1956).- Алматы: ҚазАқпарат, 2004.- 520 б.
39. Мырзахметұлы М. Түрік халықтары әскери әдебиетінің негізін салушы // Ақ жол. -2006. №62. 15 сәуір. –6б.
40. Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. Құрастырған филология ғылымдарының докторы М. Мырзахметов. Аударған М. Қазбеков.- Алматы: Қазақстан. 1991.- 400 б.

41. Кривицкий А. На полях книг. Монологи публициста. Москва: «Советский писатель», 1986. - 454 с.
42. Керимбаев Б. Капчагайский батальон. Издание второе. [Электрон.ресурс] – 2005. -URL: <https://textarchive.ru/c-2934762.html> (Қаралған күні: 20.05.2021)
43. Бақытбек Смағұл. Шығармалары - Произведения. II том. / Бақытбек Смағұл.- Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2020. Т. II. - 384 б.
44. Тесля А.А. Документальная проза: проблема и история жанров // Электронное научное издание «Учёные заметки ТОГУ». - Хабаровск: ТОГУ, 2012. - Т. 3, № 1. - С. 7 - 17.
45. Нұршайықов Ә. Таңдамалы шығармаларының он томдығы. – Алматы: Қазығұрт, 2005. Т.5. – 552 б.
46. Нұрғалиев Р. Арқау. Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1991. 2-т. – 576 б. С.

О.Кулбарак¹, Г.А.Туякбаев², К.З.Уткелбаев³

¹*M.Kh. Dulati Taraz Regional University, Kazakhstan, Taraz*

^{2,3}*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan, Kyzylorda*

The poetic nature of the works on the theme of the Afghan war

Annotation. The regularity of art is the artistic and historical depiction of important events in the history of mankind in literature and fiction, and the creation of images of individual heroes.

One such event in the history of the USSR was the 10-year war in Afghanistan (1979-1989). The giant empire invaded the territory of Afghanistan and conducted military operations in 21 provinces of the country. Conscripts from Kazakhstan also took part in these battles. The battalion of 27-year-old Bakytzhan Yertayev conducted a brave battle on the banks of the Kunar River, and the battalion of Boris Kerimbayev, known as the "black major", conducted a brave battle in the valley "Pansher". The war was not without losses. In peacetime, many marriages have suffered. 22 thousand people from Kazakhstan took part in the war, about 1000 of them were victims of the war, 20 people went missing [1].

Heroism and tragedy leave their mark on life and art. News of the war in Afghanistan was not made public. The beginning of the truth was connected with the end of the war and the safe return of the participants of the war.

Initially, memoirs, articles and interviews of various kinds, essays, dedication poems, war lyrics were written. The book "Bozdaktar" (about heroes) has been published. As the memories grew, so did the art of journalism. Kazakh writers began to write regularly on Afghanistan. Books in various genres began to appear. The fate of a man who fought in the Afghan war has become a character of fiction as a difficult and twisted image.

At least, there is a literary and journalistic process in the literature and journalism on the subject of the Afghan war. This war played a special role in the development of national military prose and other genres of military literature. After all, the situation of the war experienced by the generation and the suffering it brought to the country is a law of life and art, which presents its theme in literature and fiction. The writing of works of various genres is a topical issue in the history of literature.

Key words: war in Afghanistan, literary process, genre system of literary works, theme, fiction, documentary prose, fiction.

С.О.Кулбарак¹, Г.А.Туякбаев², К.З. Уткелбаев³

¹*Таразский региональный университет им.М.Х. Дулати, Казахстан, г.Тараз*

^{2,3}*Кызылординский университет им.Коркыт Ата, Казахстан, г. Кызылорда*

Поэтический характер произведений на тему Афганской войны

Аннотация. Отражение в литературе и художественной публицистике важнейших событий в истории человечества, их художественно-историческое описание, создание образов отдельных героических личностей является закономерностью искусства.

Одно из таких событий в истории СССР – Афганская война, которая длилась 10 лет (1979-1989). Огромная империя, введя свои войска на территорию Афганистана, вела боевые действия в 21 провинции стра-

ны. В этих боях принимали участие и призывники из Казахстана. Батальон 27-летнего Бакытжана Ертаева участвовал в боевых операциях в горном ущелье вдоль реки Кунар. А батальон Бориса Керимбаева, прозванного «черным майором», вел смелые боевые действия в Панджшерском ущелье.

Не бывает войны без потерь. И в мирное время многие семьи испытали страдание и горе. Из Казахстана в этой войне участвовали 22 тысячи человек, из них около 1000 стали ее жертвами. 20 человек пропали без вести [1].

Героизм и страдания оставляют свой отпечаток как в жизни, так и в искусстве. Информация об Афганской войне в свое время не была в полной мере доступна народу. Подлинная правда о ней стала достоянием общества лишь с окончанием войны и благополучным возвращением в страну ее участников.

Вначале были написаны воспоминания, статьи и интервью различного характера, очерки, стихи-посвящения, военная лирика. Издана Книга Памяти. Воспоминания постепенно переросли в художественную публицистику. Сформировались казахские писатели, которые постоянно писали на афганскую тему. Стали выходить книги самых разных жанров. Участник Афганской войны становится персонажем художественного произведения, воплощая сложный, запутанный образ.

В любом случае, и в литературе, и в публицистике есть литературный, публицистический процесс, связанный с темой Афганской войны. В развитии других жанров национальной военной прозы и военной литературы она занимает особое место. И то, что отражение этой войны, пережитой поколением, той трагедии, которую она принесла народу, стране, представляет особую тему в литературе, художественной публицистике – это закономерность жизни, закономерность искусства. Написание произведений разных жанров на эту тему также является актуальной проблемой в истории литературы.

Ключевые слова: Афганская война, литературный процесс, жанровая система произведений, тема, художественная правда, документальная проза, художественная публицистика.

References

1. Saylan B. Auganstan: 110 aiga sozylgan sogys. (Afghanistan: 110 months of war) – Astana: Egemen Kazakhstan, 2019. 7 aqpan. 9 b. [In Kazakh]
2. Kniga pamyati o sovetskikh voynah, pogivshih v Afganistane. V dvuh tomah. Tom 1. Ministretvo oborony Rossijskoj Federacii. Glavnoe organizacionno-mobilizacionnoe upravlenie general'nogo shtaba. Moskva, Voennoe izdatel'stvo, 1995.; Tom 2. Moskva, Voennoe izdatel'stvo, 1999. [Elektron. resurs] – 2000. – URL: <http://afgan.ru/memoryafgan/> (Qaralgan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
3. Kniga pamyati. Afgan. (the book of memory of the Afghans) 1979-1989. Bozdaqtar. Qaragandy oblysy Karagandinskaya oblast'. g. Karaganda, RGK PO "Poligrafiya", 1999. – 136 b. [In Russian]
4. Marlen Laryuel', Botagoz Rakishevoj, Gulden Ashkenovoj. Pamyat' iz plameni Afganistana: Interv'yu s voynami-internationalistami Afganskoj vojny 1979-1989 godov Kniga 1. Kazahstan. (Memory from the Flames of Afghanistan: Interviews with Internationalist Soldiers of the Afghan War of 1979-1989) Izdanie sostoit iz 3-h knig. – Astana: KISI pri Prezidente RK, 2016. – 216 s.; Pamyat' iz plameni Afganistana: Interv'yu s voynami-internationalistami Afganskoj vojny 1979-1989 godov / Pod red. Marlen Laryuel', Botagoz Rakishevoj, Gulden Ashkenovoj. Kniga 2 Uzbekistan. Izdanie sostoit iz 3-h knig. – Astana: KISI pri Prezidente RK, 2016. – 192 s.; Pamyat' iz plameni Afganistana: Interv'yu s voynami-internationalistami Afganskoj vojny 1979-1989 godov / Pod red. Marlen Laryuel', Botagoz Rakishevoj, Gulden Ashkenovoj. Kniga 3. Tadzhiqstan. Izdanie sostoit iz 3-h knig. – Astana: KISI pri Prezidente RK, 2016. – 260 s. [in Russian]
5. Ermakov O.N. Znak Zverya . (The Sign of the Beast) Eksmo-Press, 2007. – 352 s. [In Russian]
6. Ermakov O.N. Vozvrashchenie v Kandagar. (Return to Kandahar.) Eksmo-Press, 2010. – 384 s. [In Russian]
7. Ermakov O.N. Zimoy v Afganistane (Rasskazy). (Winter in Afghanistan) [Elektron. resurs] – 2012. – URL: <https://www.litmir.me/bd/?b=8427> (Qaralgan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
8. Aleksievich S.A. Cinkovye mal'chiki: dokumental'nye povesti (Zinc boys: Documentary stories) / S. Aleksievich – Moskva : Izvestiya, 1991. – 424 s. [In Russian]
9. Pustynin E. «AFGANEC. Roman v 35 glavah», («AN AFGHAN. A novel in 35 chapters») 1988-92. [Elektron. resurs] – 2015. – URL: http://afg-hist.ucoz.ru/photo/bazy_dannykh/biblioteka/afganec/91-0-1580 (Qaralgan kыni: 20.05.2021) [In Russian]

10. Blockij O.M. Nochnoj patrol'. (Night patrol) [Elektron. resurs] – 2017. –URL: <https://libking.ru/books/prose-/prose-rus-classic/7405-oleg-blotskiy-nochnoy-patrol.html> (Qaralğan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
11. Cherkashin N. Rotnyj.Rasskaz.(Company officer. Story.) - V kn.: Kreshchenie / Sost. L.A. Teplova. - M.: Izd. «Pravda», 1991. -464 s. [In Russian]
12. Ionin S. Biki-Bikim i Gulyaev.Rasskaz.(Biki-Bikim and Gulyaev. Story.)- V kn.: Kreshchenie / Sost. L.A. Teplova. - M.: Izd. «Pravda», 1991. -464 s.[In Russian]
13. Dyshev A.M. «Dvuhstotyj»(«Two hundredth») Eksmo-Press, 2008.– 348 s. [In Russian]
14. Nikolaev V. Zhivyy v pomoshchi. (Alive in the help) [Elektron. resurs] – 2011. –URL: <https://azbyka.ru/fiction/zhivyy-v-pomoshhi-zapiski-afganca/>(Qaralğan kыni: (20.05.2021) [In Russian]
15. Abasheva M.P, Aristov D.V. Voennaya proza 1990 – 2000-h godov: genesis i poetika (Military prose of the 1990s-2000s: genesis and poetics) // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – Tomsk, 2010. – Vyp. 8 (98). – S. 133 – 137. [In Russian]
16. Aristov D.V. O prirode realizma v sovremennoj russkoj proze o vojne(About the nature of realism in modern Russian prose about the war) / D. V. Aristov // Vestnik Permskogo universiteta. – 2011. – № 2 (14). – S. 169–175. [In Russian]
17. Gorbachev A. Voennaya tema v proze 1940–90-h gg.(The military theme in prose of the 1940s-90s.) [Elektron. resurs] – 2014.URL: <http://www.bsu.by/>(Qaralğan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
18. Klyuchinskaya O.V. Problemno-tematicheskie aspekty sovremennoj voennoj prozy (Problem-thematic aspects of modern military prose) / O. V. Klyuchinskaya // Gumanitarnye issledovaniya v Vostochnoj Sibiri i na Dal'nem Vostoke. – 2010. – № 4. – S. 115–120. [In Russian]
19. Timina S.I. Sovremennaya russkaya literatura (1990-e gg. – nachalo ХХI v.)(Modern Russian literature (the 1990s – the beginning of the XXI century)) : ucheb. posobie dlya stud. filol. fak. vyssh. ucheb. zavedenij / S. I. Timina, V. E. Vasil'ev, O. YU. Voronina [i dr.]. – SPb. : Filologicheskij fakul'tet SPbGU – M. : Akademiya, 2013. – 352 s. [In Russian]
20. Brodski I.I. Chechenskaya vojna v zerkale sovremennoj russkoj literatury(The Chechen War in the mirror of modern Russian literature) / I. I. Brodski // Novoe literaturnoe obozrenie. – 2004. – № 6 (70). – S. 229–245.[In Russian]
21. Kurbatov V.K. Kak nado, kak uchili (As it should be, as they taught) / V. K. Kurbatov // Literaturnaya Rossiya. – 1999. – № 19. – S. 10. [In Russian]
22. Vukolov L.I. Sovremennaya voennaya proza v shkole (Modern military prose at school) / L.I. Vukolov. – M. : Prosveshchenie, 2009. – 176 s.[In Russian]
23. Pustovaya V. Chelovek s ruzh'em: smertnik, buntar', pisatel'. O molodoy voennoj proze(A man with a gun: a suicide bomber, a rebel, a writer. About young military prose) [Elektron. resurs] – 2005.URL: http://russ.ru/novyi_mi/2005/5/pu9.html (Qaralğan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
24. Chalmaev V.A. Russkaya voennaya proza 1980–2000-h godov na perekrestke i mnenii i sporov(Russian military prose of the 1980s-2000s at the crossroads of opinions and disputes) / V.A Chalmaev // Literatura v shkole. – 2004. – № 5. – S. 18–23. [In Russian]
25. Smagul B. Men korgen sogys. «Vojna, kotoruyu videl ya», (The war I saw) Almaty: 2007. – 188 b. [In Kazakh]
26. Smagul B. Qaharman (Hero) - Almaty : 2010. - 152 b. [In Kazakh]
27. Smagul B. Qazaqtyng qara majory. (Kazakh black major) Almaty: Atamura. 2014. – 160 b [In Kazakh].
28. Smagul B. «Tagdyr tozagy Ad sud'by». (Hell of Fate) Kniga na kazahskom i russkom yazykah. Almaty: Hantangry. 2016. 488 b.[In Kazakh]
29. Baqytbek Smagyl Shygarmalary - Proizvedeniya. I tom. / Baqytbek Smagul. - Almaty: «Sardar» baspa yii, 2020. – 448 b; Baqytbek Smagul. Shygarmalary - Proizvedeniya. II tom. / Baqytbek Smagyl.- Almaty: «Sardar» baspa yii, 2020. 384 b; Baqytbek Smagul. Shygarmalary - Proizvedeniya. III tom. / Baqytbek Smagul. - Almaty: «Sardar» baspa yii, 2020. – 336 b.[In Kazakh]
30. Zhantasov A. Zhartasty zhashtangan zhasaq. Qara majordyng musulman batal'onny.(A squad of Rockies. Muslim battalion of the black major) Almaty: Hantangry.2018. – 624 b.[In Kazakh]
31. Kerimbaev B. Kapchagajskij batal'on. Specnaz GRU v Afganistane.(Kapchagai battalion. GRU Special Forces in Afghanistan) [Elektron. resurs] – 2009. -URL <http://desantura.ru/articles/37/?PAGEN> (Qaralğan kыni: 20.05.2021)[In Russian]

32. Qozhabekov G. Qandy koilek qarulas (Bloody shirt Armas) - Astana : Foliant, 2019. - 243 b. [In Kazakh]
33. Shatenova S. Alysta qalghan Auranstan. (Afghanistan in the distance) Atyrau.2018. - 243 b., [In Kazakh]
34. Asqar Altaj «Tuazhat» romany.(The novel» tuajat») [Elektron. resurs] – 2016. - URL <https://abai.kz/post/47398> (Qaralghan kыni: 20.05.2021)[In kazakh]
35. Shavaleeva V.D. Proizvedeniya Ahiyara Hakimova o vojne v kontekste «lejtenantskoj prozy»: avtoreferat dis kandidata filologicheskix nauk: 10.01.02(AkhiyarKhakimov’s works about the war in the context of «lieutenant’s prose») / Bashkirskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im. M. Akmully. –Ufa, 2012. -26s. [In Russian]
36. Davydyuk E.V. «Lejtenantskaya proza» 50 — 60-h gg. Spory ob okopnoj i masshtabnoj pravde.Doklad dlya uchastiya v rabote kruglogo stola «Etih dnejj ne smolknut slava» («Lieutenant’s prose» of the 50-60s.Disputes about the trench and large-scale truth. Report for participation in the round table «Glory will not cease these days»)// NetNado.[In Russian]
37. Fomichyova N.U istokov «lejtenantskoj prozy». Povest’ V. P. Nekrasova «V okopah Stalingrada» (At the origins of «lieutenant’s prose») // Literatura. — 2007. — № 19. - S. 14-16. [In Russian]
38. Qirabaev S. Zhalpy redakciyasyn basqargan – QR Ul’tyq Gylym akademiyasynyng akademigi. Qazaq adebietining tarihy. T.8. Kenges dauiri (1941-1956)(History of Kazakh literature. Vol. 8.the Soviet era (1941-1956)) Almaty: QazAqparat, 2004.- 520 b.[In Kazakh]
39. Myrzahmetuly M. Turik halyqtary askeri adebietining negizin salushy (Founder of Military Literature of the Turkic peoples) // Aq zhol. -2006. №62.15 sauir.–6b. [In Kazakh]
40. Momysuly B. Qanmen zhazylgan kitap. (A book written in blood)Qyrastyrgan filologiya gylymdarynyng doktory M. Myrzahmetov. Audargan M. Qazbekov.- Almaty: Qazaqstan. 1991.- 400 b. [In Kazakh]
41. Krivickij A. Na polyah knig. Monologi publicista.(In the margins of books. Monologues of a publicist.) Moskva: «Sovetskij pisatel’», 1986. - 454 s. [In Russian]
42. Kerimbaev B. Kapchagajskij batal’on (Kapchagai battalion) Izdanie vtoroe. [Elektron. resurs] – 2005. -URL: <https://textarchive.ru/c-2934762.html> (Qaralghan kыni: 20.05.2021) [In Russian]
43. Baqytbek Smagul. Shygarmalary - Proizvedeniya. II tom.(Works of art. Volume II) / Baqytbek Smagul.- Almaty: «Sardar» baspa yji, 2020. T. II. - 384 b.[In Kazakh]
44. Teslya A.A. Dokumental’naya proza: problema i istoriya zhanrov (Documentary prose: the problem and history of genres)// Elektronnoe nauchnoe izdanie «Uchyonye zametki TOGU». - Habarovsk: TOGU, 2012. - T. 3, № 1. - S. 7 - 17. [In Russian]
45. Nurshajyqov A. Tangdamaly shygarmalarynyng on tomdygy. (Ten volumes of Selected Works) – Almaty: Qazygurt, 2005. T.5. – 552 b.[In Kazakh]
46. Nurgaliev R. Arqau. Eky tomdyq shygarmalar zhinagy.(Arkay.Collection of works in two volumes.) – Almaty: Zhazushy, 1991. 2-t. – 576 b. [In Kazakh]

Құлбарак Самен Оразғалиулы – доктор филологических наук, профессор кафедры филологии и журналистики, Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан.

Тұяқбаев Габит Анешович – кандидат филологических наук, доцент кафедры казахского языка, литературы и журналистики, Кызылординский университет им.Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан.

Уткелбаев Кыдырбай Захманович – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры истории и Ассамблеи народа Казахстана, Кызылординский университет им.Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан.

Kulbarak Samen Orazgalievich – Doctor of Philology, Professor of Philology and Journalism department, M.Kh. DulatiTaraz Regional University, Taraz, Kazakhstan.

Tuyakbayev Gabit Aneshovichis – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Kazakh Language and Literature and Journalism department, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Utkelbayev Kydyrбай Zakhmanovichis – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of History and Assembly of the People of Kazakhstandepartment, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.